

Tämä asiakirja on muunnettu sähköiseen muotoon käyttämällä kuvanlukijalaitetta. Asiakirja on toimitettu vastaamaan asiasisällöltään alkuperäistä asiakirjaa. Teknisistä syistä asiakirjaan on saattanut jäädä satunnaisia epätarkkuuksia.

ASiantuntijalausunto perustuslakivaliokunnalle

PERUSTUSLAKIVALIOKUNTA

esityslista 52/2001 vp

HE 45/2001 vp rikosoikeudellista vanhentumista koskevien säännösten uudistamiseksi

Muistio 1.6.2001

Professori Raimo Lahti, Helsingin yliopisto

Eduskunnan perustuslakivaliokunnalle

Asia: hallituksen esitys (HE) 45/2001 vp rikosoikeudellista vanhentumista koskevien säännösten uudistamiseksi

Yleistä

Käsillä oleva HE perustuu Eduskunnan HE:een 27/1999 vp antamaan vastaukseen 6/2001 vp sisältyviin lakeihin, jotka tasavallan presidentti on jättänyt vahvistamatta. Tässä HE:ssä on merkittävin muutos Eduskunnan hyväksymään HE:een 27/1999 vp siinä, että niissä kummassakin esitetty rangaistukseen tuomitsemisen estävien vanhentumisaikojen lyhennys ei tulisi voimaan taannehtivasti (HE s. 31). Ks. ehdotettua voimaantulosäännöstä. Tätä kysymystä HE:ssä s. 31-32 pohditaan säätämisyjärjestyksen kannalta eli perustuslakikysymyksenä, ja niin menetellään jäljempänäkin.

Rikosoikeudellisen vanhentumisen säännöksiä uudistettaessa keskeinen ehdotus sekä HE:ssä 27/1999 että HE:ssä 45/2001 on mahdollistaa syyteoikeuden vanhentumisajan jatkaminen. Myös tämä sääntelyehdotus nostaa esiin perustuslainmukaisuutta koskevan kysymyksen, ja ehdotusta arvioidaan lyhyesti jäljempänä.

Rangaistuksen tuomitsemisen estävien vanhentumisaikojen lyhennys ja lievemmän lain periaate

Lievemmän lain periaate perustuu ihmisoikeusnormiin eli YK:n kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskevan yleissopimuksen (KP-sopimuksen) 15 artiklan 1 kohtaan ("(j)os rikoksenteon jälkeen lailla säädetään sovellettavaksi lievempi rangaistus, rikosentekijän tulee päästä tästä osalliseksi"). Tämän yleissopimuksen lainsäädännön alaan kuuluvat määräykset on saatettu voimaan lailla (106/1976), joten mm. tämä määräys on tullut osaksi Suomen oikeusjärjestystä. Rikoslain voimaansaattamisesta annetun asetuksen 3 §:n 2 momentissa säännelty lievemmän lain periaate on muotoiltu väljemmin ja laajemmaksi kuin sanotussa ihmisoikeusmääräyksessä: "Jos tuomitsemishetkellä on voimassa toinen laki kuin tekohetkellä, sovelletaan kuitenkin uutta lakia, jos sen soveltaminen johtaa lievempään lopputulokseen."

Lievemmän lain periaate ei ole valtiosääntö-(ihmis- ja perusoikeus) normien tasoisen rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen osaperiaate: se ei ole johdettavissa perustuslakimme (731/1999) 8 §:n säätämästä laillisuusperiaatteesta eikä ole siihen normihierarkisesti rinnastettavissa.

Vaikka lainsäädännössämme on pyrittävä Suomea sitovia ihmisoikeusnormistoja vastaaviin (ihmisoikeusmyönteisiin) säädäntöratkaisuihin, tulkinanvaraiseksi jää, miten laaja-alainen on KP-

sopimuksen 15 artiklan 1 kohdan käsitesisältö ja miten paljon se antaa kansallista harkintamarginaalia.

Rikoslain kokonaisuudistuksen ensimmäisessä vaiheessa hallitus katsoi, että lievemmän lain "periaatteen kirjaimelliseen noudattamiseen liittyvät epäkohdat ovat siksi merkittäviä, että niitä on pyrittävä vähentämään siinä määrin kuin se on mahdollista loukkaamatta lievemmän lain periaatteen olennaista sisältöä" (HE 66/1988 vp s. 189). Käsiteltävässä HE:ssä artiklaa puolletaan tulkittavaksi sen sanamuodon mukaisesti - mm. siten, ettei se koskisi esim. vanhentumista koskevia normeja - ja samalla viitataan omaksutun kannan tueksi jo rikoslakiuudistuksen ensimmäisessä vaiheessa periaatteeseen tehtyihin (lievähköihin) poikkeuksiin (HE s. 31-32).

Toisaalta esim. saksalaisessa kirjallisuudessa on katsottu, että vanhentumisajan lyhentämiseen on sovellettava lievemmän lain periaatetta koulukuntariidoista huolimatta (siitä riippumatta, katsotaanko olevan kyse pikemminkin aineellisesta vai menettelyllisestä oikeudesta). (Ks. Lackner - Kühl, Strafgesetzbuch mit Erläuterungen, 23. Aufl. 1999, § 2, Anm. 6a.)

On varteenotettava mahdollisuus, että KP-sopimusta valvova YK:n ihmisoikeuskomitea voisi yksilövalituksen perusteella päätyä katsomaan, että ehdotetun voimaantulosäännöksen soveltaminen on johtanut KP-sopimuksen 15 artiklan 1 kohdan määrittelemän lievemmän lain periaatteen rikkomiseen.

Kokoavasti: Vaikka voimaantulosäännöksen yhdenmukaisuus KP-sopimuksen 15 artiklan 1 kohdan kanssa on riidanalaista, se ei kuitenkaan ole ristiriidassa perustuslaintasaisen laillisuusperiaatteen kanssa eikä niin ollen edellytä tavallisesta lainsäädäntöjärjestyksestä poikkeavaa menettelyä.

Syyteoikeuden vanhentumisajan jatkaminen

Syyteoikeuden vanhentumisajan jatkamisen mahdollistaminen voi synnyttää kysymyksiä taannehtivan rikoslainkäytön kiellon ja lievemmän lain periaatteen soveltamisen kannalta. Tähän yhteyteen liittyy myös HE:n s. 31 sivulla mainittu Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen tapaus Coeme ym. v. Belgia, tuomio 22.6.2000, jossa ei pidetty taannehtivan rikoslainkäytön kiellon vastaisena sitä, että rikoksen vanhentumisaikaa oli taannehtivasti pidennetty. Tällaista tulkintaa on oikeuskirjallisuudessa perusteltu mm. toteamalla, ettei rikosoikeudellinen laillisuusperiaate edellytä sen tarkkaa ennakointimahdollisuutta, miten pitkään henkilön pitää piileskellä lainvalvontaviranomaisia, jotta hän voisi vanhentumissäännösten turvin välttää tekemänsä rikosta koskevan syytteen (ks. Roxin, Strafrecht. Allgemeiner Teil, 3. Aufl. 1997, s.121).

Tuossa tapauksessa ei kuitenkaan otettu kantaa siihen, miten tilannetta olisi olisi arvosteltava, jos vanhentumisaikaa pidentävän lain voimaan tullessa rikos oli jo vanhentunut eli vanhentumisaika oli umpeutunut. Ks. Hans Daneliuksen selostusta, SvJT 2000 s. 596-597. Sellaisessa tapauksessa olisikin ilmeisesti kyse laillisuusperiaatteen kieltämästä taannehtivasta rikoslainkäytöstä .

Muutkaan perusoikeussäännöstemme tulkintaan vaikuttavat ihmisoikeusnormit, kuten Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6(3) a-kohta (jokaisella rikoksesta syytetyllä on oikeus saada yksityiskohtainen tieto häneen kohdistettujen syytteiden sisällöstä ja perusteista ymmärtämällään kielellä), eivät edellyttäne epäilyllä olevan täsmällistä tietoa siitä, milloin hänen tekemäkseen väitetyn rikoksen syyteoikeus vanhentuu.

Perustuslakivaliokunnalle

Pyydettyinä lausuntona hallituksen esityksestä rikosoikeudellista vanhentumista koskevien säännösten uudistamiseksi (HE 45/2001 vp) esitän kunnioittavasti seuraavaa.

1. Voimaantulosäännös

Esityksen säätämisyjärjestysperusteluissa on kiinnitetty huomiota ensimmäisen lakiehdotuksen voimaantulosäännökseen, jonka mukaan ennen lain voimaantuloa tehtyihin rikoksiin sovellettaisiin tekohetken lakia suhteessa rangaistuksen tuomitsemisen estävään vanhentumiseen.

Pidän ehdotettua järjestelyä hyväksyttävänä perustuslain 8 §:n, Euroopan ihmisoikeussopimuksen 7 artiklan ja KP-sopimuksen 15 artiklan kannalta. Säätämisyjärjestysperusteluissa esitetyn täydennyksenä totean, ettei KP-sopimuksen kansainvälisestä tulkintakäytännöstä eli YK:n ihmisoikeuskomitean ratkaisuista yksilövaltiuksiin tai maakohtaisista johtopäätöksistä ole saatavissa tukea sellaiselle tulkinnalle, jonka mukaan KP-sopimuksen 15 artiklan määräys lievemman lain periaatteessa estäisi ehdotetun kaltaisen vanhentumisaikojen sääntelyn.

2. Vanhentumisajan jatkaminen

Ehdotetun rikoslain 8 luvun 4 §:n mukaan syyteoikeuden vanhentumisaikaa voidaan kertaalleen jatkaa yhdellä vuodella. Säännös olisi uusi nykyiseen tilanteeseen verrattuna. En kuitenkaan pidä sitä ongelmallisena edellisessä kohdassa mainittujen perusoikeus- ja ihmisoikeusnormien kannalta. Ehdotettu jatkamismahdollisuus on tarkkarajainen ja täsmällinen laissa säädetty täydennys yleisiin vanhentumisaikoihin. Se olisi osa sitä laintasoista sääntelyä, jonka perusteella yksilö pystyy ennakoimaan käyttäytymisensä rikosoikeudelliset seuraamukset.

3. Kansainväliset rikokset

Kansainvälisen rikosoikeuden kehitys aiheuttaa tarpeen arvioida uudelleen kansallisen lainsäädännön ratkaisua, jonka mukaan vain sellaiset rikokset, joista Suomen laissa on säädetty elinkautinen vankeusrangaistus, ovat vanhentumisen ulkopuolella. Periaate sisältyy esityksessä rikoslain 8 luvun 1, 6 ja 10 §:ään. Esityksen mukaan syyteoikeus eräissä kansainvälisissä rikoksissa vanhenisi esimerkiksi seuraavasti:

- sodankäyntirikos (RL 11:1), ihmisoikeuksien loukkaaminen poikkeuksellisissa oloissa (RL 11:4) ja joukkotuhonnan valmistelu (RL 11:7): 10 vuotta
- törkeä sodankäyntirikos (RL 11:2) ja törkeä ihmisoikeuksien loukkaaminen poikkeuksellisissa oloissa (RL 11:5): 20 vuotta

Sääntely on epätydyttävä suhteessa humanitaarista oikeutta koskeviin Geneven yleissopimukseen, joiden tarkoittamat törkeät rikokset (I sopimuksen 49-50 artikla, II sopimuksen 50-51 artikla, III

sopimuksen 129-130 artikla, IV sopimuksen 146-147 artikla, I lisäpöytäkirjan 85-86 artikla) saattavat Suomessa tulla rangaistaviksi yllä mainittujen rangaistussäännösten nojalla. Esimerkiksi 10 vuoden vanhentumisaika on mielestäni liian lyhyt jos kyseessä on Geneven sopimusten törkeiden rikosten kategoriaan kuuluva teko.

Joukkotuhonnan vastainen yleissopimus kattaa myös joukkotuhonnan valmistelun ja edellyttää "tehokkaita" rangaistuksia (V artikla). YK:n kidutuksen vastainen sopimus puolestaan edellyttää "asianmukaisia" rangaistuksia (4 art), mitä taustaa vasten kansainvälisenä rikoksena kielletyn kidutuksen rangaistavuus Suomessa asianhaarojen mukaan pahoinpitelynä tai törkeänä pahoinpitelynä saattaa olla ongelmallista muun muassa vanhentumisaikojen kannalta, jos tekoa ei kokonaisuutena katsoen arvioida törkeänä pahoinpitelynä.

Suomen ratifioiman Kansainvälisen rikostuomioistuimen perussäännön 29 artiklassa on nimenomainen määräys, jonka mukaan mikään tuomioistuimen toimivallan piirissä oleva rikos ei vanhene. Perussäännön 7 artiklan (rikokset ihmisyyttä vastaan) ja 8 artiklan (sotarikokset) piiriin kuuluu selvästi tekoja, joista Suomessa ei ole säädetty elinkautista vankeusrangaistusta ja joissa kansallinen syyteoikeus siis vanhenee 10 tai 20 vuodessa. Perussääntöä koskevan hallituksen esityksen (HE 161/2000 vp) mukaan kyseessä "ei ole periaatteellinen ongelma", koska rikos voi olla Suomen lainsäädännön mukaan vanhentunut ja silti käsiteltävissä kansainvälisessä rikostuomioistuimessa.

Pidän tätä ajattelutapaa aikansa eläneenä. Kansainvälisen rikostuomioistuimen perussäännön 29 artiklan tarkoituksena ei ole antaa kyseiselle tuomioistuimelle toimivalta tutkia vanhentuneita rikoksia vaan ilmaista tavanomaisen kansainvälisen oikeuden periaate, jonka mukaan vakavimmat kansainväliset rikokset eivät lainkaan vanhene. Kun tavanomainen kansainvälinen oikeus velvoittaa Suomea ja Suomi on ratifioinut tätä periaatetta vastaavan kansainvälisen rikostuomioistuimen perussäännön, on mielestäni vastoin Suomen kansainvälisoikeudellisia velvoitteita pitää voimassa nykyinen järjestely, jonka mukaan muut kuin kansallisesti elinkautisen vankeusrangaistuksen mahdollistavat kansainväliset rikokset vanhenevat esimerkiksi 10 tai 20 vuodessa.

On syytä huomata, että kansainvälinen rikostuomioistuin ei milloinkaan tule olemaan toimivaltainen tutkimaan niitä kansainvälisiä rikoksia, jotka on tehty tai tehdään ennen perussäännön kansainvälistä voimaantuloa. Lisäksi myös tuon ajankohdan jälkeen tulee esiintymään tuomioistuimen toimivaltaan asiallisesti kuuluvia rikoksia, joita ei valtioiden puuttuvan myötävaikutuksen vuoksi saada vireille tuossa tuomioistuimessa. Siksi on tärkeää, että Suomen rikoslaki rakentuu universaalien toimivallan ratkaisulle vakavimmissa kansainvälisissä rikoksissa (ks. rikoslain 1 luvun 7 §) ja että myös vanhentumisen suhteen Suomen rikoslaki saatetaan Suomen kansainvälisiä velvoitteita vastaavaksi.

Hallituksen esityksen sääntelyä tulee täydentää säännöksillä, joiden mukaan vakavimmat kansainväliset rikokset - esimerkiksi kansainvälisen rikostuomioistuimen perussäännön 6-8 artiklassa luetellut rikokset - eivät vanhene lainkaan, silloinkin kun kyseisestä teosta ei Suomen rikoslain mukaan voi seurata elinkautista vankeusrangaistusta.

Helsingissä 1.6.2001

Martin Scheinin
professori